культури і доктринальної системи католицизму. Результативні витівки героїв розхитують усталені моральні норми тогочасного суспільства, підривають у свідомості народних мас віками формовані стереотипи, провокуючи інших до наслідування і сприяючи тим самим розширенню сфери впливу подібного способу поведінки.

1. *Гуревич А.Я.* Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М.: Искусство, 1990. – 396 с. 2. *Тен И.-А.* История английской литературы // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – С. 72–94. 3. *Гуревич А.Я.* Проблемы средневековой народной культуры. – М.: Искусство, 1981. – 359 с. 4. *Аверинцев С.С.* Жанр как абстракция и жанры как реальность: диалектика замкнутости и разомкнутости // Риторика и истоки европейской литературной традиции. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 191-219. 5. *Гуревич А.Я.* Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М.: Искусство, 1990. – 396 с. 6. *Завьялова А.А.* Иронический панегирик в Германии первой трети XVI столетия // Проблемы метода и жанра в зарубежной литературе. Сборник научных трудов. – М.: МГПИ им.В.И.Ленина, 1980. – Вып.5. – С. 153-166. 7. *Лихачев Д.С.* Смех в Древней Руси // Избранные работы: В 3 т. – Л.: Худож. лит., 1987. – Т.2. – С. 343-417. 8. *Панченко А.М.* Русская культура в канун петровских реформ. – Л.: Наука, 1984. – 204 с. 9. *Затонский Д.* Искусство романа и XX век. – М.: Художественная литература, 1973. – 534 с. 10. *Кожинов В.* Происхождение романа. Теоретически-исторический очерк. – М.: Сов. писатель, 1965. – 439 с. 11. *Сучков Б.* Исторические судьбы реализма. – М.: Советский писатель, 1973. – 503с. 12. *Хейден Уайт.* По поводу «нового историзма» // Новое литературное обозрение. – 2000. - №2 (42). – С.37-46. 13. *Монроз Луи А.* Изучение Ренессанса и политика культуры // Новое литературное обозрение. – 2000. - №2 (42). – С.13-36. 14. *The Sackful* of News // Elizabethan Prose Fiction. Ed. by Merrit Lawlis. 15. *Торкут Н.М.* Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та «література факту»). – Запоріжжя, 2000. – 406с. 16. *Тиль* Уленшпигель // Прекрасная Магелона. Фортунат. Тиль Уленшпигель. – М.: Наука, 1996. – С.160-258.

Валентина Соболь,
д-р філол. наук, проф.

ПАРАЛІТЕРАТУРНІ УХИЛИ В БАРОКОВИХ ПАНЕГІРИКАХ

У статті звертається увага на недостатнє вивчення українських панегіриків барокової доби. Йдеться передусім про твори, важливі для пізнання системи гуманістичних цінностей. Неперебутню вагу панегірикам забезпечує не приземлена житейська реальність, а вічні або великі теми (поступ, освіта, звитяга, традиції роду, народу та ін).

Ключові слова: панегірик, бароко, пародія, доблесть, книга, родовід.

В статье обращается внимание на недостаточное изучение украинских панегириков барокко. Речь идет прежде всего о произведениях, важных для познания системы гуманистических ценностей. Непреходящий вес панегирикам обеспечивает не приземленная житейская реальность, а вечные или большие темы (продвижение, образование, победа, традиции рода, народа и пр.).

Ключевые слова: панегирик, барокко, пародия, доблесть, книга, родословная.

The article draws attention to the lack of Ukrainian Baroque era panegyrics study. This is primarily for works that are important to the humanistic values knowledge. A lot of weight

panegyric provides no landings everyday reality, and eternal themes or large themes (progress, education, victory, sort of tradition, nation, etc.).
Keywords: panegyric, Baroque, parody, Valor, a book, genealogy.

Бо велика мудрість захована в тому, щоб не давати хитати собою кожному подмухові слів і не наставляти вуха на підступну підлесливість зводителя; бо якщо вийдеться на таку дорогу, то вже йдеться далі безпечно.

Людські змисли не раз у суді помиляються. Помиляються також і ті, що до світу прив'язані, бо вони люблять тільки видимі дібри. Чи може людина стати кращою через те, що хтось інший її більше пошанує?
Тома Гемеркен Кемпійський

„Чи може людина стати кращою через те, що хтось інший її більше пошанує?" – запитує Тома Гемеркен Кемпійський у своєму творі „Наслідування Христа" – книжці, яка писана (за словами блаженнішого Йосифа, Патріарха і Кардинала) „кров'ю і сльозами, передумана віками, є в ній життєва християнська мудрість. Кожна думка, кожне слово має свій зміст" [1,6]. Окреслена в заголовку проблема , на перший погляд, лежить на поверхні. Але так здається тільки на перший погляд. Твори панегіричного змісту лише певною мірою можуть дати відповідь на риторичне питання Томи Кемпійського...

В Україні поява панегіриків пов'язана із братствами [2] – і то є окрема тема для вивчення. Своїми ж найдавнішими витоками панегірики сягають античності. Не забуваймо, що первісно панегірик не був синонімом похвали як такої. Давньогрецький оратор Ісократ назвав панегіриком (і це, ймовірно, найперше зафіксоване вживання терміна) свою промову до греків на олімпійських іграх у 380 році до н.е. У цій промові Ісократ уславив Афіни і закликав еллінів до єдності і рішучої боротьби з персами. Але вже у V ст. до н. е. (наприклад, «Історія» Фукідіда) панегірик набуває значення не зовсім справедливого славослів'я. У сатирика Лукіана з Самосати панегірик перетворюється на бурлескну пародію („Похвала мусі"). Як зразок блискучих західноєвропейських пародій із часів Відродження та бароко можна назвати «Похвалу глупоті» Е.Роттердамського або ж „Похвальне слово пристрасті до грошей" фон Деккерса.

Отож, в різні часи панегірик зазнавав і розквіту, і виродження, коли за цим поняттям закріплювалося переносне значення – нестримна, надмірна похвала, яка не має достатніх підстав. Нас цікавить специфіка українських панегіриків барокової епохи, тематика яких, як показує практика, зовсім не обмежувалась тим колом, яке окреслили автори статті про панегірик [3,394]. Протопанегіричні мотиви можна відчитати в блискучих пам'ятках часів Київської Русі: у „Слові про Закон і Благодать" Іларіона Київського, в оповіданнях із „Повісті временних літ", у Несторовому творі про Бориса й Гліба та ін. Підтвердженням того, що не збережено тих творів багато, є уважне до них ставлення з боку вчених. Так, недарма ж Д.Чижевський називає ще

один такий собі „старий твір „Похвала Володимирові” якогось „ченця Якова” [4,117].

Один із новочасних польських словників наголошує, що повсюдність вживання панегірика допровадила до того, що він утратив „будь-яку естетичну активність і став улюбленим гатунком графоманів бароко та просвітництва” [5,284]. Українська література не знала такого потужного засилля творів цього жанру, як польська [6]. Водночас – і саме це спробуємо довести – у давній українській культурі, літературі панегірик набуває особливого значення – в контексті українського менталітету та історичної долі, а також з огляду на те, що найменшим чином науковці беруть до уваги панегірики, які уславлюють не духовних чи світських осіб, а – як бачимо ще у „Повісті временних літ”, – читання книжне. Афоризм Нестора про користь від книг сьогодні прикрашає зелену стіну новочасної бібліотеки Варшавського університету. Слушним є такий акцент: „наші поети складали шану не лише героям, що уславилися в мілітарних змаганнях за віру та Вітчизну, церковним достойникам та інтелектуалістам, але також рідному краєві” [7,48]. У цьому контексті правдивою перлиною української латиномовної лірики є вірш „Laudatio Borysthenis” („Salve, magne Pater, magnarum dives aquarum…”)Теофана Прокоповича, вперше надрукований в книзі „Lucubrayiones illustrissimi ac revendissimi Theofanus Prokopowicz” (Братислава, 1733):

Славен будь, отче великий, завжди повноводний, глибокий!
Ти багатіший за інші річки усі разом, а може,
І найславніший. Пружна течія береги роз’єднала
Так, що й стріла неспроможна здолати всю відстань між ними.
З морем самим позмагатися любиш, розлившись, неначе
Німфа Тетіда, що прагла до батька подібною стати... [8,36-37].

Л.Ушкалов (посилаючись на німецького дослідника Ступперіха) пише, що латина була для Т.Прокоповича „мовою думання”, а також, апелюючи цього разу до трактату самого Прокоповича „Про риторичне мистецтво”, переконливо твердить, що як поет Прокопович „не полюбляв надмірних складнощів і „грашок”, посталих щонайперше на ґрунті барокового концептизму („conceptus”, „acumen”, „acutum”, „argutum”) [7,48]. Натомість М. Довгалевський називав концепти „душею поезії”[9,41]. Не полюбляючи концептів, Прокопович, тим не менше, до них час від часу також удавався – тут дослідник підмічає образок „многобідного щастя” з елегії „Плачет пастушок в долгом ненастьи”. Фактично, саме в добу бароко панегірики в Україні не тільки формуються остаточно, а й – у часи утворення братств – зазнають розквіту. Чи не найперший український панегірик – це „Просфонима”, твір, якому в 2011 році виповнюється 420 років [10]. Автор „Просфоними” закликає молодь „млека словеснаго ученія младенчески возлюбити” (рядки 1-3), і цей заклик для розуміння неперебутності творів панегіричного жанру бачиться доленосним.

На самобутність та суперечливі джерела панегіриків проливають світло спостереження М.Грушевського, який стверджував, що братський рух в

Україні в самих своїх початках демократичного стержня не мав: „Під впливом демократичних ідей (XIX в.) наша українська історіографія представляла сей братський рух як тенденцію демократичну, а се зовсім не так! Як все міщанське життя тодішніх міст мало характер не стільки демократичний, скільки олігархічний...

У житті українського міщанства братський рух як з одного боку мав характер національної оборони від чужих замахів, так з другого – мав тенденцію до утворення правлячого українського осередка" [11,190]. Тут, однак, коріниться тільки момент істини. Історична перспектива позбавляє цю тезу своєї певності та однозначності. В.Перетц свого часу наголошував, що „вопрос заключается не столько в м а т е р и а л е истории литературы, понимаемом как определенная категория памятников ее, сколько в т о ч к е зрения на этот материал"[12,54] (розрядка В.Перетца. – В.С.). Учений зазначає, що багато науковців марно намагалися встановити принцип відбору: одні висували естетичну точку зору, інші – суспільне значення тих чи інших творів... Домовитися не вдалося, бо ж „естетичні і суспільні ідеали і суперечливі, і змінні..."[12,54] (розрядка В.Перетца. – В.С.). Однак, попри змінність всього в цьому світі, його тримають вироблені століттями вічні цінності. Однією з таких є ідея книги (знання, освіти, поступу, прогресу, а отже, – зростання шансів позитивної кореляції національного менталітету та історичної долі народу, його перспектив).

Панегіриком, у якому розгортається накреслена ще в першолітописі похвала книзі, є „Візерунок цнот Єлисея Плетенецького" Олександра Митури, що складається з епіграми та семи віршів. Автор відтворює образ архімандрита Києво-Печерського монастиря – непідкупного, справедливого, безкорисливого. Герой панегірика Єлисей Плетенецький постає в ролі організатора друкарської справи в Києві („воскресив друкарню, що припала пилом", почав видавати книги, які „прикрасили церкву"). Олександр Митура переконує читача, що „цноти" Єлисея Плетенецького настільки могутні, що навіть сам Цицерон не втримався б від їхнього уславлення:

...Ти найперший був і є не лише у славі –
Ведеш, як то кажуть, рій у високій справі,
Бо друкарню возродив, що була занедбана,
Пилом вкрилася з часів Балабана.
Той цю справу розпочав з Божого бажання,
Ремеслом оволодів, гідним поважання.
Тепер ти, до Божих справ душею прихильний,
Церкві дав, що дати мав, у стараннях пильний,
Воскресив друкарню нам після Балабана –
Знову видаванням книг церква уквітчана.
Адже книгам вона примножує віру,
Вченням отців своїх квітне серед миру.
Хай же Бог тебе стократ за це нагородить,
А ворог чатуючий ні у чім не шкодить [11,239].

(виділення моє. – В.С. Із давньоукраїнської переклад М.Туза).

Дещо безпідставним видається твердження, що (як і у віршах О.Митури) „подібним пафосом пройнятий панегірик гетьману Сагайдачному” [11,240]. „Вірші на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного...” Касіяна Саковича є твором**,** проголошеним на похоронах гетьмана, – і це перша відмінність від традиційного панегірика. Декламацію проголошують двадцять учнів київської братської школи, творячи різноголосий хор, який асоціюється з енкоміоном (різновидом хорової лірики в Давній Греції). Друга відмінність – лицарський знак, герб „сильного войска його королевской милості Запорозького”. В.Крекотень [13,233] назвав його знаменним, бо ж є не епіграмою на герб померлого гетьмана, а епіграмою на герб цілого козацького війська.

Петро Конашевич Сагайдачний – знакова особистість в історії України та Запорозького лицарства. До найбільших чеснот преславного гетьмана Петра Сагайдачного зараховують те, що він „революційним способом” (С.Єфремов) поновив православну ієрархію у 1620 році, а козацтво на чолі з ним оповістило себе за протектора предківської „благочестивої віри” та батьківської народности, „аж до горла” заприсягши обороняти їх, і на знак цього записалося цілим кошем запорозьким до київського братства. „Важкенька, правда, була у того протектора рука, і не раз учені ченці тремтіли перед ним із страху, як би не піти дніпровим осетрам на поживу, і сам гордовитий Петро Могила багато мав з ним клопоту”, – писав С.Єфремов [14,179]. Віднайдені Ю.Мициком [15,413-426] нові дані до біографії гетьмана проливають нове яскраве світло на постать українського достойника, а тим самим і на сучасну рецепцію найбільш знаного про нього твору. Є в цьому панегірику цікавий і складний момент, який з точки зору історичної перспективи є поживний для дискусій. Він стосується назви української території, вжитої на час написання твору. Н.Яковенко [16,71] чи не першою звернула увагу на парадокс. Ректор Київської братської школи Касіян Сакович вшановує славетного героя від імені ...Увага! ...Росії – за те, що вірно служив королю:

...Бо єсли вихваляєт Кгреція Нестора,
Аіллеса, Аякса, а Троя Гектора,
Атенчикове славять кроля Періклеса
І славного оного з ним Темістоклеса,
Рим зась з смілості свого хвалить Курціуша
І з щасливих потичок славить Помпеюша,
Теди теж і Росія Петра Сагайдачного
Подасть людєм, в пам’ятку віку потомного... [17,234].

З одного боку, маємо зважити на історичні обставини. З іншого – поле для „грецького” йменування Русі, як пише Яковенко, було розчищене й слово Росія тріумфально увірвалося у вжиток „свідомої” православної еліти [18,70] і „на сторінках київських текстів „у цілком мирному сусідстві уживається „латинська” Роксоланія з „антилатинською” Росією – ідеологія ідеологією, а бренд брендом”. „Росія київських інтелектуалів другої половини XVII століття,

– переконує Н.Яковенко, – зберігала той самий зміст, що й у момент свого народження наприкінці XVI ст., окреслюючи, як і її партнер/опонент „Роксоланія”, землю „народу Володимирового кореня. Інша річ, що у XVII ст. цій назві судилося пережити певні мутації...” [16,73].

Найбільший розквіт української панегіричної поезії припадає на часи гетьманування Мазепи (1687-1709). Їх називають „золотою добою” києво-могилянської традиції та українського літературного бароко на загал [7,46]. Серед низки пишних панегіричних композицій, присвячених Іванові Мазепі, чи не найбільш яскравими є польськомовні: „Muza Roxolańska triumfalnej sławie i fortunie z herbowych znaków… Jana Mazepy” (Чернігів, 1688) Івана Орновського, „Echo głosu wołającego na puszczy od serdecznej reflexyi pochodząca Panowi Mazepie” (Київ, 1689) учителя Орлика – Стефана Яворського, „Alcides Rossyjski triumfalnym laurem ukoronowany Jan Mazepa Hetman Woysk Zaporozskich”(Вільно, 1695) Пилипа Орлика. Не позбавлена парадоксів реакція на панегірики. Так, Кароль Естрайхер називає в „Бібліографії польській” [19,424], визнаючи П.Орлика як письменника, два твори про Мазепу, а саме „Alcides Rossyjski triumfalnym laurem ukoronowany Jan Mazepa Hetman Woysk Zaporozskich” та „Hippomenes Sarmacki porywczych ad ognia quaeque cnot, Rosyjskiemu światu zalecony…Jan z Obidowa Obidowski…”, а новочасний український словник від 2001 року видання подає, не аргументуючи, твердження про те, „що після піддання гетьмана за наказом Петра І анафемі автори панегіриків змінили вихваляння на лайку” [20,394].

Немає сумніву в тому, що пласт українських панегіричних творів інспірує до розуміння втрачених шансів на шляху усвідомлення „необхідності себе” (М.Мамардашвілі). Тільки «...гігієнічно знешкодивши себе від власної глупоти, ми можемо почати розуміти», - зазначає М.Мамардашвілі [21,27].

Так звана „золота доба” києво-могилянської традиції, увічнена й уславлена в панегіричному дискурсі, в оцінці С.Єфремова прокреслюється також і критичними алгоритмами, коли він нарікає, що „до схоластичого виховання й традицій Київської академії, що вже самі могли забити літературний талант скам’янілими формами, долучився ще мертвущий дух тодішньої Москви, для якої навіть схоластика була вже небезпечним новаторством. Північний вітер з Москви ще дужче гасив і придушував усяку вільну думку чи безпосереднім гнітом, чи ще важчим своїм меценатством. Принаймні з тих часів почалось оте запобігання ласки од центра, з одного боку, та ознаки тієї ласки в формі рублів та соболів – з другого, що не одну талановиту людину спокусили й одірвали од рідного краю, перевівши на службу далекій півночі...” [14,183]. Невідомо, з яких саме причин не вдалося перенестися до Москви (хоча такі спроби були [22,401]) білоруському та українському просвітителеві Спиридонові Соболеві [23]. Знаним є тільки один його панегірик „На герб вельможних їх милостей панів Стеткевичів”. Знаменно, що в десяти його рядках не стало місця на парахудожні ухили, бо ж твір є фактично поясненнм символіки родинного герба:

ДвЂ сердца ся споили, меч их розрывает,

Моц строжитных домов през тот освЂдчает,
Которым варварскіи гуфы не зровнали,
Пойзри на гелм, обачиш, як ся потылали.
Котвицы теж вЂры статечнои знакоом,
Як кгды округ на вЂтры умоцнен т р о й г а ко м.
А крест церкви похвала, крест вЂрным оброна,
И тот єсть С т е т к е в и ч о в клейнот и корона.
Претож их с л а в а в небо, як стрЂла, вЂзносити
И на вЂки ся будет в людех голосити [22,357].

У тому, настільки точним у цьому геральдичному творі є опис герба, допомагає зрозуміти його графічне зображення: вірш Спиридона Соболя був уміщений під зображенням герба у виданій в Києві в 1630 році книжці під назвою „Апостол тетр, сирЂч Дѣянія и посланія Христовых свят ых божественных апостол... Коштом и накладом єго милости пана Богдана Статкевича” (Київ, друкарня Спиридона Соболя, 1630) [22,401]. Однак російський каталог „Украинские книги кирилловской печати. XVI- XVIII вв.” подає зображення лише самого герба без вірша [24,398] . Письменники та митці бароко вважали, що література має не тільки просвітлювати реципієнта, але й створювати для нього певну ілюзію, дивувати і приголомшувати яскравими і навіть незвичайними картинами, каскадом образів, красномовством героїв. Саме це й стало обґрунтуванням вишуканості, барвистості, панегіричності. „Український варіант бароко з його експресивною мовою, в якій знаходилося ще місце й для гармонійності, - був співзвучний, може, більше від інших мистецьких стилів, національному характерові й естетичному почуттю. У цьому – одна з причин такої тривалої (майже 200 років) історії стилю бароко в Україні”, - наголошує Д.Степовик [25,63].

У барокову епоху не лише в тексті твору, але й у гравюрі, яка „грає” разом із текстом, спостерігається збільшення барокових ознак, насамперед у застосуванні нової декоративності – значно пишнішої, ніж раніше. Справді, як наголошує Д.Степовик, „у бароко майже нічого не було без певного символічного й алегоричного значення. Декоративні прикраси, орнаменти обов’язково мали щось означати. Пишні обрамування становили своєрідні символічні „оповідання”, які доповнювали зміст того, що було змальовано на дошці або полотні” [25,67] .

У дослідженні такого, як на перший погляд, однозначного жанру, як панегірики, маємо більше запитань, аніж відповідей. Але безсумнівним залишається значення історично зваженого до них підходу. І не дозволяє беззастережно взяти на віру положення В.Перетца, що „вопрос о материале для историка литературы выясняется гораздо проще, если мы примем раз и навсегда как основное положение, что предметом истории литературы является сама л и т е р а т у р а, а не биография, не история и психология творчества отдельных лиц; что литература есть поэзия, а поэзия – это то, что, будучи выражено в слове, независимо от целей и намерений автора, внушает нам, „суггестирует” известные настроения, заставляет нас, в силу свойств

избранной поэтом формы, в которую облечены его идеи, переживать и чувствовать эти идеи" [12,54] (розрядка В.Перетца.-В.С.).

Паралітературні ухили в панегіриках – сама по собі ця проблема постає в її очевидності, а водночас і відносності, оприявнюючи надчасову силу вічних тем і опонуючи кон'юнктурі конткретного моменту, запитам певних соціальних прошарків. Неперебутню вагу панегірикам забезпечує не приземлена житейська очевидна реальність, а вічні або великі теми. Наприклад, звитяга (у панегірику Саковича), книга(у О.Митури), вічна ріка Дніпро як символ вічного буття (у Прокоповича), а чи родинний герб як символ роду, якому нема переводу (у С. Соболя). Увічнення найголовніших чеснот само по собі вимагає особливих персвазійних засобів, сам пошук яких спонукає вдатися до винахідливості, до витонченої форми донесення думки. І навпаки - гіперболізація чеснот „не приживеться" чи, принаймні, має менше шансів, аби прижитися, якщо реальні дії того, кого уславлює не без якоїсь там вигоди автор, гостро суперечать реальному станові речей. Бо ж, як писав Тома Гемеркен Кемпійський, „обдурює брехун брехуна, пустий пустого, сліпий сліпого, слабкий слабкого, коли того величає, а насправді цим він більше принижує його, коли вихваляє даремно" [1,191].

1.*Вступне* слово до третього видання блаженнішого Йосифа, Патріярха і Кардинала // Кемпійський Тома Гемеркен. Наслідування Христа. Пер. укр. д-р Йосип Боцян, єпископ Луцький.- Львів: Свічадо 2009. Твір постав перед 1427 р., перекладений приблизно на 100 мов світу, його залюбки читають не лише католики, але й православні, як свідчить Т.Шевченко, протестанти й інші віруючі й невіруючі. Після Святого Письма це найбільш читаний твір, який до наших днів не втратив своєї актуальності. Найстарший переклад у церковно-слов"янській мові постав у 1850-х роках у Почаєві, ймовірно його виконав В.Терлецький. У 1891 році був видрукуваний переклад Юліяна Насальського з Бережан, а оплатив це видання о.Лев Лужницький, парох з Лапшина. 2. *О.Лотоцький* наголошує: „Такі церковно-громадські установи, як братства, надавали нашому церковному життю і нашій церкві справжній характер традиційної, старо-християнської соборности. Се була загально прийнята у нас традиція, якою переймалися усі члени церковної громади, незалежно од тих поступових чи консервативних течій, якими визначалися ріжні представники нашої церковної громади в XVI-XVII ст., крім тодішнього єпископата, що змагався проти активної участи світського елемента в церковних справах з огляду на перебільшення деякими братствами своїх прав та своєї ролі. Навіть такий яскравий консерватор, як Іван Вишенський, що одкидав з засади всяке новаторство в церкві, і той написав ледве чи не найсильнішу апологію участи світського елемента в справах церковних, зокрема апологію прав братств і братчиків" (О.Лотоцький. Українські джерела церковного права. Праці Українського Наукового Інституту. Том V. – Варшава, 1931. – С.190 . Розділ „Устави церковних установ". – С.187-191). 3. *Волков Анатолій, Рихло Петро*. Панегірик // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці, 2001. 4. *Чижевський Д.І.* Історія української літератури.- К., 2008. 5. *Słownik* wiedzy o literaturze.- Chorzów, 2005. 6. *Показово,* що, наприклад, у сусідів довгий час вважалося, що саме під літературою або через літературу треба розуміти системи тих наук, які мають найближчий зв'язок із цивілізацією і духом народу. У сучасному ж розумінні слова термін „literatura piękna" постав уперше в заголовку академічного рідручника „Dzieje literatury pięknej w Polsce", який був виданий в 1918 році в Польщі (Olejniczak Józef. Literatura a piśmiennictwo // Słownik wiedzy o literaturze.-Chorzów 2005.- S.212). Разом з еволюцією розуміння термінів „literatura" і „literatura piękna", починаючи від другої половини XVIII ст., у багатьох європейських країнах розпочався

блискавичний розвиток часописів та зросли наклади видань. Наші пам‘ятки показують, яку роль відігравали європейські газети вже і в першій половині ХУІІІ ст.: гетьман Орлик, як засвідчує його щоденник, із нетерпінням чекав, поки кораблі привезуть газети до Солонік, особливо ж цінував голландські газети як найбільш поінформовані. 7. *Ушкалов Леонід.* Есеї про українське бароко. – К., 2006. 8. *Українська* література XVIII ст. – К.,1983. 9. *Довгалевський М.* Поетика (Сад поетичний).- К,, 1973. 10. *Про* московський примірник М.П.Кисельов подає такі відомості: це – брошура „під заголовком „Просфонима" (грецькими літерами), в 4-ку, два зшитка по 4 аркуші; всього, отже, 16 сторінок. На звороті титульного аркуша... вміщено два чотиривірша у славу міста Львова, а між ними типографська марка з гербом міста. Текст починається з пролога, який дано спершу по-грецькому..., потім по-слов'янському... Перше привітання, в церкві, розділено на три „лики", тобто хори, в яких виступали „отроки"- учні школи. В хорі першому текст дається спершу грецькою, потім слов"янською мовою; хори другий і третій – тільки слов"янською, як і вся решта брошури. По всій справедливості „Просфонима" має бути віднесена до категорії книг **надрідкісних**..."(Киселев Н.П. Греческая печать на Украине в XVI веке. Иван Федоров и его последователи.- У збірці Книга.-Том 7.-М., 1962.- С.185-186). У ЦНБ НАН України зберігається список „Просфоними" (Петров (Лавра), № 82(104), арк.747-753), який заповнює дефект московського примірника (опис дивись: Петров Н.И. Описание рукописних собраний, находящихся в городе Киеве.-Випуск 2. -М., 1896.- С.38). 11. *Цит* за: Білоус П.В. Історія української літератури ХІ-ХУІІІ ст.- К., 2009. 12. *Перетц В.Н.* Краткий очерк методологии истории русской литературы. Пособие и справочник для преподавателей, студентов и для самообразования.- М., 2010. 13. *Крекотень В.І.* Українська книжна поезія кінця XVI – початку XVII ст. // В.Крекотень. Вибрані праці.-К., 1999. 14. *Єфремов Сергій*. Історія українського письментсва. Видання четверте, з одмінами й додатками,- Київ-Ляйпціг, 1924. 15. *Мицик Юрій.* Нові дані до біографії Петра Конашевича (Сагайдачного) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. – Львів, 1998. 16. *Яковенко Наталія*. Вибір імені versus вибір шляху (назви української території між кінцем XVI – кінцем XVII ст.) // Міжкультурний діалог. Центр польських та європейських студій НаУКМА.- Том 1: Ідентичність. –К., 2009. 17. *Сакович Касіян*. Вірші на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного // Українська література XVII ст.-К., 1987. 18. *Після* Берестейської унії 1596 року почала стрімко зростати конфесійна нетерпимість. Н.Яковенко, апелюючи до праці Михайла Дмитрієва, окреслює ті часи як такі, коли православні боялися перетворитися на католиків (уніатів), а католики та уніати остерігалися заразитися „схизмою", а всі разом почали ретельно берегтися від впливів протестантизму. „У такий спосіб поле для „грецького"тіменування Русі було розчищене, й слово Росія тріумфально увірвалося у вжиток „свідомої" православної еліти (Яковенко Наталія. Вибір імені versus вибір шляху (назви української території між кінцем XVI – кінцем XVII ст.) // Міжкультурний діалог. Центр польських та європейських студій НаУКМА.- Том 1: Ідентичність. – К., 2009.). 19. *Orlik Filip* (w:) Karol Estreicher. Bibliografia polska, Kraków 1910, tom 23. 20. *Лексикон* загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці, 2001. 21. *Мамардашвили Мераб.* Необходимость себя. Введение в философию, доклады, статьи, философские заметки.- М.,1996. 22. *Українська* поезія. Кінець XVI- початок XVII ст. Упорядники В.П.Колосова, В.І.Крекотень.- К., Наукова думка 1978. 23. *Про* автора відомо тільки те, що походив, очевидно, з Могилева-на-Дніпрі, у 20-ті роки XVII ст. у власній друкарні в Києві видав кілька книг.У 30-ті роки його друкарня діє вже в Білорусії – в Кутеїнському та Буйницькому монастирях, у Могилеві-на-Дніпрі. Відомо, що в Могилеві С.Соболь вступає в тамтешнє братство, дбає про влаштування при братстві друкарні та школи. На початку 40-х років постригся в ченці під іменем Сильвестра (Зернеева А.С. Белорусский печатник Спиридон Соболь // Книга. Исследования и материалы. СПб.- М., 1965 – С.126-145; Попов П.М. Осередки книгодрукування на Східній Україні (XVI- XVII ст.) // Книга і друкарство на Україні.- Кю, Наукова думка, 1965.- С.82). 24. *Украинские* книги

кирилловской печати. XVI- XVIII вв. Каталог изданий, находящихся в Государственной библиотеке СССР им. Ленина.- Выпуск 1. 1574 - первая половина XVII века.- М.,1976. 25. *Степовик Дмитро.* Передмова // Степовик Дмитро. Історія української ікони Х-ХХ століть. Видання друге,стереотипне.- К., 2004. 26.

Ольга Ніколенко,
д-р філол. наук, проф.

ФОРМИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ О. С.ПУШКІНА «ЄВГЕНІЙ ОНЄГІН»

У статті йдеться про явище інтертекстуальності та про макро- й макрорівні його в романі О. Пушкіна «Євгеній Онєгін». Означена інтертекстуальна природа пушкінських образів, сюжетно-композиційних пропозицій, організації художнього часу і простору. Розглянуті прості, ускладнені і складні форми інтертекстуальності, їх взаємодію і значення в формуванні ідіостилю письменника та його художніх пошуків у галузі жанрових стратегій російського роману.
Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, роман у віршах, форма, функція.

Статья посвящена изучению явления интертекстуальности на макро- и микроуровнях романа в стихах А. С. Пушкина «Евгений Онегин». Определена интертекстуальная природа пушкинских образов, сюжетно-композиционных решений, организации художественного времени и пространства. Выделены формы интертекстуальности (простые, усложненные и сложные) и их взаимодействие между собой. Раскрыто значение интертекстуальности в формировании идиостиля писателя, а также для поисков А. С. Пушкиным новых жанровых стратегий русского романа.
Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, роман в стихах, форма, функция.

The article studies the phenomenon of intertextuality at the macro and micro levels of the novel in verses of Pushkin's "Yevgeniy Onegin". The intertextual nature of Pushkin's imagery, story-compositional decisions, organization of artistic time and space are defined. Forms of intertextuality (simple, complex and difficult) and their interaction are pointed out. The value of intertextuality in the formation of individual style of the writer, and also for Pushkin searching of new genre strategies of the Russian novel is disclosed.
Keywords: intertextuality, intertext, novel in verse, form, function.

Коли вийшов роман у віршах О. Пушкіна «Євгеній Онєгін», вже сучасники поета докоряли йому, що той потрапив у залежність до Дж. Байрона і що твір не містить у собі нічого нового. Так, Є. Баратинський у листі до І. Кирєєвського 1832 року відзначав, що характери в «Євгенії Онєгіні» є «блідими, а що гарне, те запозичене в Байрона» [1, 214]. О. Бестужев також вважав, що на О. Пушкіна надто вплинула «байронівщина», хоча й визнавав чарівну легкість пушкінського роману. «Це якийсь ненатуральний відвар з вісімнадцятого століття з байронівщиною» [2, 84]. М. Карамзін, старший сучасник О. Пушкіна, так відгукнувся про роман у віршах: «Жваво, дотепно, але не зовсім зріло…» [6, 541]. Ф. Тютчев пізніше писав, що в романі «Євгеній Онєгін» немає нічого нового й незвичайного, поет взагалі не вважав цей твір романом, а лиш «милою оповідкою, що дала можливість Пушкіну висловити